

FÖRLLIST PRÅM, LASTAD MED RUNSTENAR.

I början av 1970-talet berättade några sportdykare att de sökte ett fartyg förllist i Mälaren, lastad med runstenar. Av berättelsen framgår att fartygsägaren hörde hemma i norra Mälaren (norr om Stäket). Denne godsherre hade i förra seklets senare del låtit sitt gårdsfolk segla runt Mälarens stränder och samla ihop en stor del runstenar, som han sedan placerat ut runt sitt gods. Av Riksantikvarieämbetets föregångare blev han beordrad att återställa runstenarna på de platser de tagits ifrån. Innan de skulle fraktas tillbaka lät han dock tillverka kopior av dessa som ersättning. Dykarna hade haft kontakt med en äldre herre som enligt uppgift skall ha varit skeppare på den båt som runstenarna skall ha fraktats tillbaka på. Mannen var då mycket senil, och kom ideligen med motstridiga uppgifter. Dykarna hade genom denne tyckt sig komma fram till att fartyget kommit ut på Björkfjärden, där det dock förllist av någon anledning. Någon mera detaljerad position hade man inte kommit fram till. Sökandet på ett så stort område skulle vara utsiktslöst, varför arbetet så småningom ebbade ut.

Efter dessa inledande uppgifter som jag haft noterade i min samling av sådant som jag kanske aldrig kommer att åtgärda av olika anledningar, kan jag nu säga att den aktuella godsherrn är friherre Hans Henrik von Essen på Biskops-Arnö, som år 1871 flyttade till Signhildsberg.

Vidare om den gamle friherren kan läsas i Stockholms-Tidningen tisdagen 6 sept 1932, där en artikel om "gamle majorns" runstenslastade pråm är införd. I artikeln framgår bl a att professor Rutger Sernander strax före artikelns tryckning gjort ett besök på Biskops-Arnö för att leta efter en runsten, men istället funnit några stensättningar, liknande sådana från vikingatiden. De är emellertid av långt yngre datum, lagda av "gamle majorn." Än idag erinrar mycket i den förvildade parken om hans stenpassion.

Många historier berättas naturligtvis om honom i bygden, bl a den här:

En gång kom det en man till Arnö och sökte arbete.

-Kan du hugga sten? frågade majorn.

-Det kan jag nog, svarade den arbets sökande.

-Hugg då den här stenen rund, sade majorn och pekade på en försvarlig granitbunling.

Efter någon månad var stenhuggaren klar med uppgiften och rapporterade att arbetet var klart och att han inte hade något annat arbete.

-Jeså, du har inget arbete längre, sade majorn. Då är det väl ingen annan råd än att du får ta och hugga stenen fyrkantig igen.

Biskops-Arnö tillhörde inte von Essen, utan kronan. Von Essen hade bl a låtit bygga tre vägar på ön utan att rådfråga ägaren. När kronans ombud fick veta att majorn utan tillstånd anlagt vägar på ön, fällt skog och gjort annan åverkan blev det syn, och majorn blev ålagd att betala

-Ja, jag skall gärna betala för mina vägar, uppges majorn ha sagt, men jag skall be att få betala för fyra stycken.

-Men varför skall majorn betala för fyra stycken, när det är bara är tre?

-Jo, för jag tänker anlägga en väg till.

Jan Fridegård är ju bygdens son, numera med ett eget museum invid Övergrans kyrka. I sin bok "Den blå dragonen," utgiven 1936, har han samlat en del småuppgifter som inte fått plats någon annanstans. I kapitlet "Där stenarna talar fornnordiskt språk" skriver han: "En friherre som för ett 50-tal år sedan arrenderade Biskops-Arnö, där medeltidens biskopar bodde, lät vid sin avflyttning från ön lasta en pråm med runstenar och bautastenar för att ta dem med sig till sitt nya gods. Pråmen sjönk emellertid strax utanför vassen vid Arnö, enligt de gamlas mening borrad i sank av det övriga gårdsbefälet, som inte kunde förstå, varför man skulle kosta frakt och arbete på en last onyttiga stenar. Nu är den sjunkna runstenslasten nästan glömd. Om den kommer på tal avfärdas den oftast som grundlöst prat. Jag minns emellertid när pråmens stäv syntes ovan vattnet för ungefär trettio år sedan. Aborrarna nappade bra bland stenarna. Då ingenjörstrupperna för några år sedan byggde bro till ön gick ett par man ned och kunde konstatera att pråmen låg där med sin last. I stället för de fornminnen den egendomlige friherren berövade Arnö lät han tillverka nya. Man påträffade formsköna domarringar, som bara hade det felet att man ser märken efter borrhål i sittstenarna..."

Vid Riksantikvarieämbetet finns en sparsam skriftväxling bevarad från tiden då ingenjörstrupperna byggde bron över till Biskops-Arnö. Bl a ett brev från ryttmästare Nils Åkerblom, Biskops-Arnö, daterat 9/11 1933, där han påtalar möjligheten att bärga pråmen i samband med arbetena på platsen.

Riksantikvarieämbetets ombud i orten, J L Andersson, föreslår samma sak i augusti 1934. Ämbetet svarade då Andersson att ingenjörskårens arbete för året på Arnö är av den omfattningen, att ytterligare arbete inte torde kunna igångsättas detta år. Den 30 juni 1936 besöktes platsen av en tjänsteman tillsammans med Andersson, som tidigare iakttagit den aktuella pråmen på c en meters djup. Vid efterforskningar på platsen i en roddbåt kunde pråmen nu inte anträffas varför något mera i saken inte gjordes.

Därefter har ärendet vilat i frid.

Mitt, och fem dykarkollegors, arbete påbörjades i maj 1979 med ett allmänt dyk på platsen som orientering. Vi fann att vassen är c 30 meter bred på platsen. Vattnet är c fem dm djupt invid vassen och botten är mycket mjuk. Man tar sig utan nämnvärt motstånd ned c 1,5 m i smeten. Vassen är mycket tät, och rötterna flyter ovanpå gungflyn.

Två personer, 80 resp 93 år, pekade ut platsen där vraket skulle ligga. Stället är nu beläget c 15 m in i vassen. För ändamålet har vi erhållit en förstoring av ett flygfoto över Arnö, till ett väl avrundat pris, från lantmäte-

riet i Uppsala. Håligheterna i vassen i det aktuella området framgår klart. Samtliga håligheter har nu undersökts genom dykning utan att något vrak påträffats. Samma område undersöktes även från isen vintern 1979/80 med isborrar och söksonder, utan resultat. 93-åringen har skissat vrakets exakta läge i vassen. Vid närmare studium av den skissen slår det oss slutligen att just på den platsen har vi sett trärester, som vi antagit vara en f d träbrygga. Men nu, när detta skrives, har det hunnit bli sommar igen och någon möjlighet att ta sig in i vassen finns inte. Vid besök i vasslinjen under våren 1980, innan vårvassen kommit upp kunde ett par klara linjer i vassen iakttagas, som mycket väl kan vara bordssidornas plats. Vid kontroll på det förstörade flygfotot kunde samma linjer konstateras. Linjerna har formen av ett fartygsvrak. Vi har nu med mycket enkla medel (lie, häcksax och kratta) försökt att ta oss in i vassen för att konstatera huruvida det är "vårt" vrak som ligger där, men hittills misslyskats. Vi kommer inte heller att kunna ta oss in i vassen med de enkla medel som vi kan uppbringa.

Rapport över arbetet har tillställts Riksantikvarieämbetet på ett mera professionellt plan. Vrakplatsen är utpekad och vi får väl hoppas på fortsatt uppföljning.

Kjell-Ove Matsson (Västerås)

PS. 93-åringen, vilken är barndomsvän med Fridegård, har sysslat med "runstensvraket tillsammans med honom under tiden när ingenjörstrupperna byggde Arnöbron på 30-talet. Det har alltid talats om "runstensvraket." 93-åringen uppger nu att senare tidens funderingar har gett vid handen att prämen i stället kan innehålla grundstenarna till det äldsta biskopssätet på Arnö, vilket revs vid en ombyggnad på 1850-talet. Hm.

